
ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Том 12

НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ
імені Т. Г. ШЕВЧЕНКА
НАН УКРАЇНИ

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

у дванадцяти томах

Р е д а к ц і й н а к о л е г і я:

Микола Сулима (голова),

Олександр Боронь (заступник голови),

Лукаш Скупейко (заступник голови),

Надія Бойко (вчений секретар),

Микола Бондар, Олександр Брайко, Сергій Гальченко,

Юрій Кузнецов, Надія Левчик, Лариса Мороз, Раїса Мовчан,

Євген Нахлік, Юрій Пелешенко, Олена Поліщук,

Людмила Тарнашинська, Віра Сулима,

Роксана Харчук

Загальна редакція видання МИКОЛИ ЖУЛИНСЬКОГО

КИЇВ 2024

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ТОМ ДВАНADЦЯТИЙ
ЛІТЕРАТУРА
після 1991 року

Науковий редактор
РОКСАНА ХАРЧУК

НАУКОВА ДУМКА

Автори дванадцятого тому:

АНТОНІНА АНІСТРАТЕНКО, АЛЬОНА АРТЮХ, ОЛЕНА БОНДАРЕВА,
СВІТЛАНА ВАРДЕВАНЯН, ЮЛІЯ ВИШНИЦЬКА, ТЕТЯНА ГРЕБЕНЮК,
ТЕТЯНА ГУЛЯК, ЛЮДМИЛА ДАНИЛЕНКО, ЛЮДМИЛА ДЯДЧЕНКО, СНІЖАНА
ЖИГУН, СЕРГІЙ КВІТ, ЛЮДМИЛА КІСЕЛЬОВА, ІГОР КОТИК, ЛІЛІЯ ЛАВРИНОВИЧ,
В'ЯЧЕСЛАВ ЛЕВИЦЬКИЙ, МАРКО ПАВЛИШИН, ТАРАС ПАСТУХ,
ЯРОСЛАВ ПОЛІЩУК, КОСТЯНТИН РОДИК, МАРИНА РЯБЧЕНКО,
ОЛЕКСАНДРА САЛІЙ, РОКСОЛАНА СВЯТО, ОЛЕНА СТАВНИЧА,
МАКСИМ СТІХА, ЛЮДМИЛА ТАРАН, РОКСАНА ХАРЧУК, АННА ЧЕРНИШ,
РОСТИСЛАВ ЧОПИК, ТЕТЯНА ШАДРІНА, МАР'ЯНА ШАПОВАЛ,
ТЕТЯНА ШЕВЧЕНКО, ФЕЛІКС ШТЕЙНБУК, ОЛЕНА ЮРЧУК

У дванадцятому томі «Історії української літератури» висвітлено літературний процес від здобуття Україною незалежності у 1991 р., що символічно позначає початок нової української літератури, автори якої відмовилися від соцреалізму й обстоюють принцип свободи творчості, до дня нинішнього. На відміну від попередніх томів, у 12-му розглядається актуальна література, для якої властиві плінні оцінки, невироблений канон або й канони, оскільки нині є сенс говорити про окремі канони для художнього і документального письма, «високої» літератури і жанрової. Матеріал організовано за родовим принципом, у томі представлено три роди «високої» літератури: поезію, прозу і драматургію. Оглядові статті доповнюють портрети тих авторів, творчість яких справляє найбільший вплив на розвиток українського письменства після 1991 р. Основою тому є творчість вісімдесятників. У виданні простежено розвиток жанрової літератури, подано огляд есеїстичного жанру, його доповнюють тематичні розділи, в яких висвітлено літературу Майдану (Революції гідності), поезію часів російсько-української війни і воєнну прозу та драматургію.

Рецензенти:

ОЛЕНА ГАЛЕТА, ІГОР НАБИТОВИЧ,
СВІТЛАНА ЛУЩІЙ

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
(протокол № 8 від 11 липня 2024 р.)*

*Видання здійснено за кошти Цільової комплексної програми НАН України
«Наукові основи функціонування та забезпечення умов розвитку
науково-видавничого комплексу НАН України»*

Науково-видавничий відділ соціогуманітарної літератури

Редактори Є. І. Мазніченко, Т. Г. Міхальова,
О. М. Ставнича, І. Л. Яловнича

© Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка
НАН України, 2024
© НВП «Видавництво “Наукова думка”
НАН України», дизайн, 2024

ISBN 978-966-00-1299-8
ISBN 978-966-00-1956-0 (т. 12)

ку. Огляд перекладацтва дає уявлення про те, як мистецтво перекладу пристосовується до ринкових умов. Значна увага до прозаїків і перекладачів старшого покоління в оглядових статтях зумовлена тим, що у прозі і в перекладі зміна генерацій відбувається повільніше, ніж у поезії. Ці різновиди літератури вимагають більшого досвіду від письменників і облаштованіших умов, вироблених механізмів для творчості.

Даний том доповнено кількома тематичними розділами, в яких висвітлено літературу Майдану (Революції гідності), поезію часів російсько-української війни і воєнну прозу та драматургію. З огляду на те, що у 12-му томі йдеться про незавершений літературний процес, у ньому не завжди панує строгий академічний стиль, статті містять дискусійні тези й оригінальні інтерпретації, проте автори і редактор тому дбали про інформативність розділів, точність фактів, цитат, імен, назв і дат.

Автори дванадцятого тому «Історії української літератури»

АНІСТРАТЕНКО АНТОНІНА ВІТАЛІЇВНА (р. н. 1988) — доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці, старша наукова співробітниця Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, м. Київ. Автор розділу *«Василь Кожелянко»*.

АРТЮХ АЛЬОНА ВІТАЛІЇВНА (р. н. 1982) — кандидат філологічних наук, провідна наукова співробітниця Національного музею літератури України. Авторка розділу *«Галина Пагутяк»*.

БОНДАРЕВА ОЛЕНА ЄВГЕНІВНА (р. н. 1965) — доктор філологічних наук, професор, головна наукова співробітниця Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ. Автор розділів *«Драматургія»*, *«Ярослав Верещак»*, *«Драматургія Майдану»*, підрозділу *«Драматургія»* в розділі *«Література про російсько-українську війну ХХІ ст.»*.

ВАРДЕВАНЯН СВІТЛАНА ІВАНІВНА (р. н. 1977) — кандидат філологічних наук, асистент кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці. Автор розділу *«Юрій Андрухович»*.

ВИШНИЦЬКА ЮЛІЯ ВАСИЛІВНА (р. н. 1972) — доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри світової літератури факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ. Автор розділу *«Сергій Жадан»* (проза, драматургія).

ГРЕБЕНЮК ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА (р. н. 1975) — доктор філологічних наук, професор, професор кафедри українознавства Варшавського університету, м. Варшава, Польща. Автор розділів *«Олександр Ірванець»*, *«Оксана Забужко»*, *«Марко Роберт Стех»*.

ГУЛЯК ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА (р. н. 1989) — кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ. Автор розділу *«Ірен Роздобудько»*.

ДАНИЛЕНКО ЛЮДМИЛА ВІКТОРІВНА (р. н. 1968) — кандидат філологічних наук, професор кафедри української мови Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій, м. Київ. Автор розділів *«Володимир Лис»*, *«Василь Шкляр»*.

ДЯДЧЕНКО ЛЮДМИЛА СЕРГІЇВНА (р. н. 1988) — кандидат філологічних наук, м. Київ. Автор розділу *«Тарас Федюк»*.

ЖИГУН СНІЖАНА ВІТАЛІЇВНА (р. н. 1982) — доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, м. Київ. Автор розділу *«Жанрова література»*.

КВІТ СЕРГІЙ МИРОНОВИЧ (р. н. 1965) — доктор філологічних наук, професор Могилянської школи журналістики. Лауреат Літературної премії «Благовіст» (1996) та ін. Автор розділу *«В'ячеслав Медвідь»*.

КІСЕЛЬОВА ЛЮДМИЛА ОЛЕКСАНДРІВНА (р. н. 1948) — кандидат філологічних наук, доцент кафедри літературознавства імені Володимира Моренця Національного університету «Києво-Могилянська академія». Автор розділу *«Василь Герасим'юк»*.

КОТИК ІГОР ВОЛОДИМИРОВИЧ (р. н. 1976) — кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу літературного процесу та компаративістики ДУ «Інститут Івана Франка НАН України», м. Львів. Лауреат Літературно-мистецької премії ім. Пантелеймона Куліша (2021). Автор розділу *«Віктор Неборак»*.

ЛАВРИНОВИЧ ЛІЛІЯ БОГДАНІВНА (р. н. 1973) — кандидат філологічних наук, доцент, декан факультету філології та журналістики Волинського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк. Автор розділів *«Василь Сланчук»*, *«Юрій Гудзь»*.

ЛЕВИЦЬКИЙ В'ЯЧЕСЛАВ АНДРІЙОВИЧ (р. н. 1988) — кандидат філологічних наук, літературознавець, літературний критик. Працює на державній службі. Автор розділів *«Поезія»*, *«Ігор Римарук»*, *«Іван Малкович»*, *«Аттила Могильний»*, *«Костянтин Москалець»*, *«Літопис подій»* (у співавторстві).

ПАВЛИШИН МАРКО РОМАНОВИЧ (р. н. 1955) — PhD, професор-емерит Університету ім. Монаша, м. Мельбурн, Австралія. Член Академії гуманітарних наук Австралії, іноземний член НАН України. Автор розділу *«Оксана Луцишина»*.

ПАСТУХ ТАРАС ВАСИЛЬОВИЧ (р. н. 1971) — доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу української літератури Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, професор кафедри української літератури Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів. Лауреат літературної премії ім. О. І. Білецького (2014) та ін. Автор розділів *«Олег Лишега»*, *«Борис Гуменюк»*, *«Євген Пашковський»*, підрозділу *«Поезія»* в розділі *«Література про російсько-українську війну ХХІ ст.»*.

ПОЛІЩУК ЯРОСЛАВ ОЛЕКСІЙОВИЧ (р. н. 1961) — доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри україністики Університету імені Адама Міцкевича в Познані, Польща. Лауреат Літературної премії ім. О. І. Білецького (2009), Всеукраїнської літературної премії ім. Михайла Коцюбинського (2022) та ін. Автор розділів *«Проза»*, *«Література Революції гідності»*.

РОДИК КОСТЯНТИН КОСТЯНТИНОВИЧ (р. н. 1955) — аналітик літературно-книжкового ринку, науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Лауреат Літературної премії ім. О. І. Білецького (2014) та ін. Автор розділу *«Марія Матіос»*.

РЯБЧЕНКО МАРИНА МИКОЛАЇВНА (р. н. 1980) — кандидат філологічних наук, асистентка кафедри історії української літератури, теорії літератури та літературної творчості Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ. Автор підрозділу *«Проза»* в розділі *«Література про російсько-українську війну ХХІ ст.»*.

САЛІЙ ОЛЕКСАНДРА РОМАНІВНА (р. н. 1986) — кандидат філологічних наук, науковий співробітник ДУ «Інститут Івана Франка НАН України», м. Львів. Автор розділу *«Василь Портяк»*.

СВЯТО РОКСОЛАНА ВАСИЛІВНА (р. н. 1983) — літературознавець, перекладачка з німецької, англійської та польської мов. Лауреатка перекладацької премії, м. Штрален, Німеччина (2023). Член Українського ПЕН. Авторка розділу *«Тарас Прохасько»*.

СТАВНИЧА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА (р. н. 1982) — кандидат філологічних наук, науковий співробітник відділу теорії літератури та літературної критики Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, м. Київ. Автор розділу *«Юрій Винничук»*.

СТРІХА МАКСИМ ВІТАЛІЙОВИЧ (р. н. 1961) — доктор фізико-математичних наук, професор, професор кафедри фізичної електроніки Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Лауреат премій імені Максима Рильського, Григорія Кочура та Миколи Лукаша в царині художнього перекладу. Автор розділу *«Перекладацтво»*.

ТАРАН ЛЮДМИЛА ВАСИЛІВНА (р. н. 1954) — письменниця, журналістка. Член НСПУ, АУП та Українського ПЕН. Лауреатка Літературної премії ім. О. І. Білецького (1996), Літературної премії ім. Василя Мисика (1996) та ін. Автор розділу *«Наталка Білоцерківець»*.

ХАРЧУК РОКСАНА БОРИСІВНА (р. н. 1964) — кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу шевченкознавства Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, м. Київ. Лауреатка Літературної премії ім. О. І. Білецького (2009) та Державної премії України в галузі науки і техніки (2017). Автор розділів *«Вступ»*, *«Юрій Іздрик»*, *«Павло Вольвач»*, *«Сергій Жадан»* (поезія), *«Євгенія Кононенко»*, *«Леонід Кононович»*, *«Літопис подій»* (у співавторстві).

ЧЕРНИШ АННА ЄВГЕНІЇВНА (р. н. 1988) — кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри журналістики та філології Сумського державного університету, м. Суми. Автор розділу *«Степан Процюк»*.

ЧОПИК РОСТИСЛАВ БОГДАНОВИЧ (р. н. 1965) — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури імені академіка М. Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів. Автор розділу *«Петро Мідянка»*.

ШАДРІНА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА (р. н. 1976) — кандидат філологічних наук, доцент кафедри культурології та українознавства Запорізького державного медико-фармацевтичного університету, м. Запоріжжя. Автор розділу *«Василь Махно»*.

ШАПОВАЛ МАР'ЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА (р. н. 1968) — доктор філологічних наук, професор кафедри історії української літератури, теорії літератури та літературної творчості Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, старший науковий співробітник Національного центру театрального мистецтва ім. Леся Курбаса, м. Київ. Автор розділу *«Неда Неждана»*.

ШЕВЧЕНКО ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА (р. н. 1975) — доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, м. Одеса. Авторка розділу *«Есеїстика»*.

ШТЕЙНБУК ФЕЛІКС МАРАТОВИЧ (р. н. 1960) — доктор філологічних наук, професор, професор кафедри східноєвропейських досліджень Університету Коменського, м. Братислава, Словаччина. Лауреат Літературної премії ім. О. І. Білецького (2019) та ін. Автор розділу *«Олесь Ульяненко»*.

ЮРЧУК ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА (р. н. 1980) — доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка, м. Житомир. Автор розділів *«Володимир Діброва»*, *«Макс Кідрук»*.

щити загарбників, з другого. На сторінках «100 новел...» згаданий Осип Турянський, який написав відому повість «Поза межами болю». Якщо Турянський усю силу свого письменницького обдарування спрямував на зображення жахів війни, які психічно ламають його персонажів, то Гуменюк, не оминаючи цих реалій, подає внутрішньо незламні типи. Вітальністю і ненавистю до ворога ці типи суголосні із героями прози Тодося Осьмачки, який також згадується у збірці.

Автор концентровано й доволі багатопланово зображує ситуації війни, у такий спосіб створюючи її загальний образ, а також відверто розповідає про спостереження й думки людини в цей час. Майстерність його письма виявляється в експресивному представленні реалій, окресленні самотутніх типів солдатів-добровольців, саморефлексіях, що стосуються як особистого внутрішнього стану, так і власної літературної творчості в контексті фронтового досвіду, відвертій оповідній манері, яка урізноманітнюється й доповнюється іронічною грою, гумором включно із чорним. Збірка «100 новел про війну» своєю окресленою епічною перспективою доповнює ліричну подачу «Віршів з війни». Ці дві книжки належать до найкращих видань про російсько-українську війну початку XXI ст., а в ширшому контексті — книжок про опір російським поневолювачам загалом. Наратив письменника виявляє відвертість у представленні війни, показ вітальності та гідності людини за межових обставин, творення оригінальних модерних форм, які виразно відображають проблематику людського життя. Гуменюк вивів українську поезію на новий рівень мовної експресії, а в прозі у сконцентрованій формі та з художньою майстерністю презентував різноплановий досвід війни. Цей досвід, як засвідчує письменник, несе в собі страждання, біль, смерть, однак він дає змогу остаточно розпрощатися з останньою імперією, уможливорює інше, вільніше життя у майбутньому.

СЕРГІЙ ЖАДАН

Сергій Жадан — один із найвідоміших і найтитолованіших українських письменників, поет, прозаїк, драматург, перекладач творів Пауля Целана, Бертольда Брехта, Райнера Марії Рільке, Чеслава Мілоша та ін., фронтмен гуртів «Жадан і Собаки» та «Лінія Маннергейма», автор численних мультимедійних, кіно- й радіопроєктів, волонтер, військовослужбовець бригади «Хартія». Його називають «панком і сумним клоуном, бездомним підлітком й останнім українським футуристом»¹, «чорним романтиком»², «досвідченим текстмейкером»³, твори якого претендують на «ідеологічний меседж

¹ Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. Київ, 2005. С. 167.

² Дзюба І. Чорний романтик Сергій Жадан. Київ, 2017. 112 с.

³ Голобородько Я. Легітимація українського андеграунду. «Депеш Мод» як «Modern Talking» Сергія Жадана // Поетичні майстерні. URL: <https://maysterni.com/publication.php?id=30780>

Сергій Жадан

молодого покоління»¹. Поза метафоричними визначеннями Жадан передусім — широко розтиражований поет із об'ємним доробком. Поряд із виданнями окремих збірок маємо низку його підсумкових поетичних книжок. Вибрані вірші під назвою «Цитатник» (2005), «Лілі Марлен» (2009) реалізувало «Фоліо». 2014 року видавництво «Laurus» опублікувало вибрані вірші 1993—2013 рр. «30 доказів існування Бога (і 29 заперечень)», того ж року у видавництві «А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га» вийшло у світ вибране «Дина-

мо Харків», що витримало шість перевидань. 2015 року видавництво «КСД» опублікувало увесь тогочасний поетичний доробок Жадана під назвою «Господь симпатизує аутсайдерам: 10 книг віршів», що має три перевидання. 2024 року в «Meridian Czernowitz» побачили світло денне всі поетичні твори Жадана, а це понад 700 текстів і 16 збірок: «Цитатник» (1995), «Пепсі» (1998), «Балади про війну і відбудову» (2001), «Історія культури початку століття» (2003), «У.Р.С.Р.» (2004), «Марадона» (2007), «Ефіопія», «Лесбійки» (обидві — 2009), «Вогнепальні й ножові» (2012), «Месопотамія» (2014), «Життя Марії» (2015), «Тамплієри» (2016), «Антенa» (2018), «Список кораблів» (2020), «Псалом авіації» (2021) та «Скрипниківка» (2023).

Традиційно дослідники більше уваги приділяють прозі Жадана, поезію натомість найширше дослідив літературознавець старшої генерації Іван Дзюба, взявши до уваги всі 10 збірок поета, що увійшли до видання «Господь симпатизує аутсайдерам». Особливості поетичної творчості Жадана меншого обсягу, включно зі збіркою «Ефіопія», висвітлила Ольга Шаф². Окремі аспекти поезії або окремі збірки цього автора досліджували Анна Біла, Юлія Вишницька, Надія Гаврилюк, Ольга Коваленко, Богдан Пастух та ін. Зазвичай професійні і непрофесійні читачі захоплюються творчістю письменника, часто ставляться до неї некритично, що дає підстави говорити про культ Жадана в українській літературі. Дзюба не сприймав феномену Жадана беззастережно, водночас іронізував із власної постсовковості так, наче сама жаданівська поезія постсовковою не є. Критика спантеличувала обсценна лексика і підміна кохання сексом, від яких нині Жадан відмовився. Хоча літературознавець дійшов висновку, що в поезії його земляка, який походить із Донбасу, таки звучить «буттєве і світове», у багатьох читачів виникають сумніви в тому, що талановитий мистець здатний відрізнити добро від зла, красу від потворного, святість від гріха, героїзм від відступництва, па-

¹ Поліщук Я. Із дискурсів і дискусій. Харків, 2008. С. 102.

² Шаф О. Сергій Жадан // Історія української літератури ХХ — поч. ХХІ ст.: У 3 т. Київ, 2017. Т. 3. С. 132—149.

У збірці *«Антенa»* (2018) акцент зміщується на тему літератури, що в часі війни перетворюється на непотріб:

Безнадійно прикриватись великою
мертвою літературою,
стоячи перед людьми,
що йдуть на смерть.
Безнадійно,
нечесно.

«Теж дивна історія...»

Мертві поети нагадують «батарею опалення, яка давно нікого не гріє», а живі не можуть знайти потрібні слова:

Зате я знаю тепер, — говорить він, —
яка війна
ну і яка? — питаю його.
Ніяка — відповідає.

«Зате я знаю тепер...»

Саме в цій збірці, де поета ототожнено з гіперчутливою антеною, уперше формулюється проблема пошуку нової мови, яка б віддзеркалювала досвід людини часу війни. Центральними темами двох наступних збірок *«Список кораблів»* (2020) і *«Псалом авіації»* (2021) є віра і безвір'я, самотність і людська солідарність. У вірші *«Чому я постійно говорю про церкву»* з другої збірки Жадан переписує одну з головних християнських молитов — «Символ віри», перетворюючи її на молитву для власного вжитку: «Люто вірую в літературу, // якою обігривають печі // в дитячих будинках». Назва «Список кораблів» метафорична. Її значення розкривається в прикінцевому оповіданні про смерть батька *«Телефонна книга мертвих»*: «список імен у телефонній книжці — ніби список кораблів, що затонули». У цьому тексті з теплою і співчуттям зображено пострадянських громадян, атеїстів, котрі намагаються згадати на поминках по ще одному атеїстові молитву «Отче наш». Після цього короткого верлібру людям, не спокушеним поезією, життя уявляється іще можливим. Тема поєднання живих смертю близької людини є однією з центральних у збірці віршів, які написав Жадан за рік і під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Вже назва — «Скрипниківка» — й епіграф з Юрія Шевельова розкривають тематичну домінанту: усі тексти скріплює концепт мови «зламу століть, мови часів великого переходу, гірко-го завмирання поміж життям та смертю». Тема нової мови як нового правопису з'явилася ще в циклі *«Новий правопис»* з попередньої збірки «Список кораблів». Усі вірші датовані. Так автор намагався внести бодай якийсь лад у власне життя часів передвоєнного і воєнного хаосу. В анотації цю збірку окреслено як поетичний щоденник. У вірші *«Вісті про впертих, рішучих і спритних»*, датованому 21 січня 2022 р., повномасштабна війна між Росією і Україною вже є даністю: «Я все давно зрозумів, як Скрипник // На похороні Еллана»; «Знову історія не лишає // шансу для втечі з поля бою». Найбільше уваги автор приділяє філософії життя і смерті, доходячи висновку, що «не-

має жодного поділу, // жодного світла з того боку стіни. // Життя заповнює собою все» («І не розповіли головного...»).

Хоча Жадан-поет продовжує свою творчу працю, вже й сьогодні можна сказати, що його соціальні вірші, написані до 2014 р., різко відрізняються від філософських останнього десятиліття. Для його поетичної творчості характерний біблійний, передусім євангельський контекст, проте після 2014 р. поет відмовився саме від ідеологічного переосмислення образів і сюжетів зі Святого Письма, що втілювалося досі в епатажних пародіях, які були наслідком несумісності анархізму та християнства. Нагадаємо, що перший український анархіст Михайло Драгоманов був декларативним безбожником. У найновіших віршах спостерігаємо натомість їхнє орнаментальне використання або екзистенційну інтерпретацію. Можна припустити, що в поезії зазначеного періоду Жадан здійснив поворот від постмодернізму до естетики «нової широти», яка асоціюється із метамодерним світоглядом ¹.

У прозі письменник працює із жанрами великої та малої форм. Йому належать романи: «Депеш Мод» (2004), «Anarchy in the Ukr» (2005), «Ворошиловград» (2010), «Інтернат» (2017), оповідання, есеї, зібрані у книжках «Біг Мак» (2003), «Гімн демократичної молоді» (2006), він також є автором «Луганського щоденника» (2014). Усі названі твори мають чимало перевидань.

Дебютний роман (в авторському визначенні — автобіографічна повість) «Депеш Мод», у якому Олена Юрчук вбачає ознаки «бунтарського» тексту, де «“стьоб” над імперською радянською міфологемою <...> прочитується не як деконструкція, а як прихована реінкарнація, що веде до міфологізації» ², попри назву відомої британської групи, винесену в заголовок, є виразно харківським. У ньому панорамно змальовано життя харківських неформалів початку 1990-х. Адже 1991 р. сам Жадан належав до цього середовища, створивши разом із Ростиславом Мельниковим й Ігорем Пилипчуком літературну андеграундну корпорацію харківських поетів «Червона Фіра». У цьому творі змішано субкультурність, емблематичність, символічність, іронічність, натуралізм, ненормативність, нонконформізм, нігілізм, а філософію лузерства, що є центральним поняттям ранньої творчості Жадана, проголошено і стилем життя, і його сенсом. Про це свідчать усі персонажі, що створюють характерну жаданівську галерею: ідейний, «стабільно безробітний <...> йобнутий трошки» єврей-антисеміт Собака Павлов, симулянт і «хороший хлопець, рідкісної душі пофігіст» Вася Комуніст, пристрасний техніколюбитель із талантом «вступати в гівно, не для нього приготоване», Саша Карбюратор, «двоє наволочної зовнішності ублюдків», істориків-кадебістів

¹ Гребенюк Т. Художнє втілення рис «нової широти» в романі Софії Андрухович «Амадока» // *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2021. Т. 9. № 1. С. 131—144. URL: <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/sup/article/view/29312>

² Юрчук О. О. Міфологізація радянського минулого в українському сучасному повсякденні (за романом «Депеш Мод» С. Жадана) // *Актуальні проблеми слов'янської філології: міжвуз. зб. наук. ст. XXVI* (Ч. 2). Бердянськ, 2012. С. 203. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/11391/1/1.pdf>

Вова і Володя, «донбаський інтелігент» у піжонському пісочному костюмі Какао, бізнесмен-контрабандист Ваха, ром-дилер Юрік, марксист-самогонщик Чапай, «богобоязливий чи просто гальмонутий» Моряк, шістнадцятирічне «обдовбане створіння» Маруся та ін. Ненормативна, обценна лексика і чорний гумор як найчесніша вербалізація думок та емоцій, перманентний алкогольно-наркотичний стан як пошук себе створюють андеграундну тональність тексту, а трагікомічна іронія в різноманітні її варіації маркує текст як «бунтарський» і ««текст-game» з елементами ексцентрики, пародіювання, “чорного гумору”»¹. Згодом тема виживання молодого людини в умовах формування ринкової економіки після занепаду соціалістичної стане центральною у збірці оповідань «Гімн демократичної молоді», що мала кілька перевидань без доповнень.

Окреслення твору «*Anarchy in the Ukr*» як роману є умовним. Адже насправді текст читається як травелог, подорожні нотатки, що є найулюбленишим жанром Жадана. Дзюба помічає, що ці замітки є також філософськими й містять елементи сатири. У подорожніх нотатках ідеться не тільки про переміщення в просторі, а й про мандрівку в минуле, яка, за словами Агнешки Матусяк, схожа на «карколомні ескапади крутими бездоріжжями власної та вітчизняної пам'яті»². Простір і дорога для оповідача, що ним є ліричне «я» автора, стає способом вимірювання глибини власних спогадів. Ініціація наратора полягає в тому, щоб віднайти себе через нарощування деталей минулого, а його самоідентифікація відбувається завдяки кількаразовому проходженню маршрутами своєї історії. Пам'ять ніби відкриває закапелки, впускаючи туди власника спогадів, який проводить їхню інвентаризацію. Так, просторові переміщення відбуваються у Сватові — від залізничного вокзалу до покинутого автовокзалу з напіврозваленим кафе, де колись було «яке не яке культурне життя — водяра, котлети, проститутки — хоча б щось, хоча б якась електрика і комунікації»³; у Старобільську — від спогадів про обкладинку старої брошури до місцевого музею, від монумента першому робітничому полку до пам'ятника борцям за радянську владу у формі вази — гіпсового Граалю, що символізує сподівання на перемогу комунізму. У Донецьку виринає спогад про гіпсово-золотий пам'ятник Кобзону, у Гуляйполі — про анархію Нестора Махна, знаки якої туристи шукають на фасадах будинків, на кладовищі й на обличчях мешканців, у Харкові — від однойменного готелю, повз пам'ятник «хуйовому іллічу», через аудиторії та коридори університету, магазин грамплатівок у підвалах оперного театру, адміністративних будівель з клерками, палацу культури й палацу піонерів, станції підземки тощо

¹ Підпригора С. В. Іронічний дискурс в повісті «Депеш Мод» С. Жадана // Науковий вісник Нікопольського державного університету ім. В. О. Сухомлинського: зб. наук. праць. 2013. Вип. 4.12 (96). С. 192.

² Матусяк А. «Між мертвою індустрією та молодого демократією». Постколоніальний діалог із минулим у прозі Сергія Жадана // Україна модерна. 04.05.2015. URL: <https://uamoderna.com/md/matusyak-zhadan-prose/>

³ Жадан С. *Anarchy in the Ukr*. Луганський щоденник. Бігти не зупиняючись. Чернівці, 2023. С. 31.

до залізничного вокзалу й центральної площі. Ці пошуки оголюють щемкі деталі, на які наштовхується наратор, світоглядною програмою котрого є маніфест «Лівий марш». Анархія для наратора-автора потверджує вартісність свободи — ключової цінності цивілізованого світу. Усі модуси анархії, як-то сектантський, парарелігійний, алкогольний, мистецький, андеграундний тощо — експоновані сарказмом і самоіронією наратора. Повернення до минулого в процесі мандрівки стає небезпечним ретритом, адже «ця гонитва за демонами щасливого дитинства» сприймається як повернення до «крематорію, у якому тебе одного разу вже спалили». Пам'ять про минуле, балансуючи між чуттєвим (через дотиково-візуально-звукові образи) і дискурсивним (пошук власної родової, національної, європейської ідентичностей) вимірами, стає найважливішою, бо спогади, деталі, сліди предметів, людей, явищ перетворюються на той фундамент, що й тримає світ автора. Однією з найпарадоксальніших тем роману є тема музики, що вивільняє дух, символізує свободу й водночас упокорює, несучи в собі стадність, пригнічуючи здатність людини вибирати.

Основною цінністю цього твору є свобода, що постає завдяки пропрацьованій колективній травмі та віднайденню особистісно-національної ідентичності. Жадан, на думку Матусяк у вже згаданій статті, «зводить порахунки зі спадком колоніально-тоталітарного синдрому», через болісний досвід і травмовану пам'ять відкриваючи перспективу посттоталітарної, пострадянської, постколоніальної української ідентичності. Польська дослідниця описує зазначений синдром у контексті подвійного ефекту: «ефекту демонстрації» (коли взірці західної культури дозовано входили в український простір через книжки, медіа, фільми, театр, туризм тощо) й «ефекту амбіцій» (коли імперська культура СРСР стратегічно ізольовувала західноєвропейські цінності). У 2014 р. «Anarchy in the Ukr» було перевидано і доповнено «Луганським щоденником», у виданні 2023 р. до цих творів додано оповідання «Бігти не зупиняючись» про останній мирний день Худого — хлопця з безіменного східноукраїнського міста.

Роман «Ворошиловград», оголошений у 2014 р. «Книгою десятиліття» за версією BBC, 2018 р. екранізований режисером Ярославом Лодигінім під назвою «Дике поле», присвячено «втраченому поколінню» 1990-х, яке намагається вижити і знайти себе. На межі переходу від імперської «сім'ї народів» до суверенної держави Україна «втрачає» цілу генерацію молодих людей, які не здобули належної освіти, виховання і професії: «Всі ми хотіли стати пілотами. Більшість із нас стали лузерами»¹. Цілком слушно Гундорова розглядає цей роман у фокусі транзитної культури, де центральним образом є мігрант, що стає провідником-медіатором між своїм і чужим просторами, між минулим і сучасним, між моноетнічною і полікультурною спільнотами, і визначає тип такого роману як ірреальний і метафізичний². Олена Романенко називає «Ворошиловград» філософським романом, у якому поєднано різні типи романної нарації: «реалістичної, натуралістичної, філо-

¹ Жадан С. Ворошиловград: роман. Харків, 2012. С. 29.

² Гундорова Т. Транзитна культура... С. 205—206.

софської, лірико-романтичної та кримінально-авантюрної»¹. Дезорієнтоване, спантеличене, безпорадне покоління намагається знайти точку опори, зрозуміти своє місце і роль у суспільстві так, як Герман, що є своєрідним рупором покоління безбаченків і, власне, авторським голосом. Перед головним героєм роману стоїть вибір: або захищати від рекетирів і бандитів бізнес зниклого брата, або махнути рукою на обставини й самоусунутися від обов'язків. Його шлях ініціації пролягає через відчуття страху, розгубленості, збентеженості, злості, самотності, тривоги, занепокоєності, безвиході, втрати, провини. Германова ідентичність формується через пошук «тожсамості», спроби приміряти різні ролі. Усі випробування проходять на «території, позбавленої перспективи» — у втомленому безрухом місті на східному кордоні України. Хоча раціональних підстав триматися «за цю свою порожнечу» немає, молоді люди відстоюють свою територію, бо їх спонукає до цього любов, відповідальність і вдячність. Місто у «Ворошиловграді» постає як конструкт із нелінійним, циклічним часом, із розмитим, мандрівним, придатним для пошуків загубленої чи забутої ідентичності простором, де людина — самотня, сповнена меланхолії та сміливості на відчайдушні вчинки.

У романі «Інтернат» (2017) спостерігаємо накладання точок зору читача й наратора, спричинене наростанням психоемоційної напруги, яку Тетяна Мейзерська розглядає як ефект суб'єктивної камери². Як «перформативне програвання» радянського минулого трактує цей твір Ярослав Поліщук³. Герой роману, переосмислюючи власну й колективну радянську ідентичність у сучасних умовах дегуманізації, доходить висновку про неможливість під час війни залишатися байдужим пацифістом і таким чином символічно прощається з радянським минулим. У романі оприявнений ще й інший тип «тожсамості» — «невизначений, несформований, непроявлений тип локальної ідентичності»⁴, коли герой-аутсайдер, шукаючи способів мімікрувати під локальний донецький типаж, почасти неусвідомлено шукає власної ідентичності у бездомності (за Гундоровою), відтак долає низку ініціаційних випробувань. Я. Поліщук метафорично називає ці пошуки власної ідентичності «пошуками сліпого й немічного подорожнього в голому степу»⁵. Роман можна розглядати як модель ініціації, яку проходить головний герой твору Паша — учитель української мови в одній зі шкіл Донеччини. Текст експлікує градацію порожнечі, зрештою порожні вулиці мертвого міста сягають

¹ Романенко О. Семіосфера української масової літератури. Текст. Читач. Епоха. Київ, 2014. С. 262.

² Мейзерська Т. Наратив переміщень як спосіб конструювання горизонту свідомості героя (роман С. Жадана «Інтернат») // Синопис: текст, контекст, медіа. 2020. Вип. 26. С. 84. URL: <https://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/400>

³ Poliszczuk Ja. Символические коды советской ностальгии (русская и украинская литературные версии) // HETEROGLOSSIA. 2022. Vol. 12. P. 68. URL: [https://heteroglossia.byd.pl/userfiles/files/Heteroglossia2022\(1\).pdf](https://heteroglossia.byd.pl/userfiles/files/Heteroglossia2022(1).pdf)

⁴ Поліщук Я. Гібридна топографія. Місця й не-місця в сучасній українській літературі. Чернівці, 2018. С. 169.

⁵ Там само. С. 184—185.

контурів мертвої країни: «Ранкове місто, випалені, мов кімнатні каміни, під'їзди, розтриті вітрини продуктових магазинів»¹. Порожнеча урбаністичного хронотопу породжує порожнечу всередині людини. Інфернальним часопростором війни в тексті роману є туман і дим, що перетворюють місто на танатоморфне чудовисько, яке знищує-пожирає все на своєму шляху. Одночасно туман, який ніби тікає й ховається в яри, канави, улоговини, уподібнюється наляканому псу, що намагається забитися кудись від страху й жахиття війни. Саме з образом пса входять у текст нюхові маркери війни: дух війни — це запах мокрої псятини. Пес з'являється поряд із людьми на вокзалі, демонструючи загальну недовірливість, вразливість, беззахисність. Ототожнення людей і псів відбувається в семантичних координатах не потрібності, зацькованості, страху, ворожості: «[люди] дивляться довкола зацьковано, ковзають поглядом по чужих тілах, а коли зупиняються на тобі, то в погляді відразу ж з'являється страх і ворожість. Пес це теж відчуває — нікому він тут не потрібен, ніхто його тут не тримає, і розраховувати він тут може не так на чийсь великодушність, як на слабкість»². Марина Рябченко в статті «Жанрова різноманітність воєнної прози в сучасній українській літературі» зазначає, що Жадану в романі вдалося створити реалістичну візію війни з її сірістю, негероїчністю та трагедійністю. Рефреном у тексті звучить фраза: «Нікого не шкода». Триденний циклічний шлях до усвідомлення себе, до вибору свого місця і своєї дороги — це проходження випробувань, це певне спокутування за байдужість, невизначеність, невтручання. Ініціація Паші полягає в тому, щоб утримати пам'ять «про інтернат, про сирітство, про відчуття замкнутості, з яким прокидаєшся в чорному підвалі»³. Образ інтернату, за спостереженням Бабенко в дисертації про прозу Жадана, стає втіленням не лише Донбасу, а й усієї постколоніальної України.

Книжка «*Біг Мак*» (2003) була написана під час перебування Жадана у Відні на річній стипендіальній програмі фундації Альфреда Тепфера. До неї увійшло шість оповідань. Згодом вона витримала чотири перевидання. У виданні 2015 р. міститься вже двадцять оповідань. Задум автора «*Біг Мака*» полягав у тому, щоб артикулювати погляд мешканця Слобожанщини (Жадан від студентських часів постійно мешкає в Харкові) на Захід. Оповідання «*Берлін, який ми втратили*», «*Десять способів убити Джона Леннона*», «*Баланеску-квартет*» позначені автобіографізмом, за жанром — дорожні нотатки. У першому Гашпер, Сільві та Серж вирушили «з березневого і холодного Відня просто в напрямку Берліна», у другому йдеться про чотириденні мандри Віднем оповідача та його приятеля на прізвище Джон Леннон, у третьому — про поїздку з Відня до Лінца. Для всіх текстів, як і для вже згаданого роману «*Anarchy in the Ukr*», характерна міфологемна домінанта дороги з елементами зупинок, переїздів, перехресть, перетинань, зв'язків, роздоріж. Усі вони сповнені міських, зокрема архітектурних, зама-

¹ Жадан С. Інтернат: роман. Чернівці, 2017. С. 244.

² Там само. С. 76.

³ Там само. С. 307—308.

льовок, дорожніх пейзажів, портретів головних і другорядних персонажів, що їх Жадан традиційно оздоблює значущими деталями. Оповідання, написані в Харкові, що увійшли до книжки «Біг Мак», — це іронічно-сатиричні замальовки часу розпаду «Великої Радянської Імперії» і початку незалежної України. Здебільшого в цих нарисах Жадан реконструює панораму Донбасу 1980—1990-х років. Його оповідання є майстерною стилізацією шаленої епохи «чмошного безчасся» шляхом поєднання високого і низького стилів мовлення з органічним вкрапленням жаргонної та обценної лексики, ліричних пасажів і філософських відступів, природного допасування в одному мікротексті профанного і сакрального. Прозаїк осмислює цей час самознаходження і самовтрачання, занурення в себе та навколишній світ і підривання себе ізсередини як безперестанний шлях пошуку істинних цінностей у хиткому світі. Традиційно Жадан змальовує колективний портрет лузера: різного штибу невдахи несамовито борсаються в багнюці хиб, вад, залежностей на кшталт шістнадцятилітніх «непоправних романтиків і лузерів» Боді й Ветала, які проходили випробування бійками, наркотиками, крадіжками з відчуттям, що «ти в цьому світі — справжній покидьок, веселий сучий син, з паспортом моряка в кишені, і в тебе попереду ще є ціле життя»¹; наркодилера Габріеля; безпаспортних молдаван, що будували дачу товстому генералові й чекали на врожай із конопляних плантацій, а потім торгували в місті рештками канабісу.

В оповіданні «Паспорт моряка» відображено гнітючу атмосферу кримських курортних міст і містечок з їхніми напівпорожніми санаторіями й парками, безлюдними стадіонами, занедбаними піонерськими таборами й безкінечними парканами-огорожами, з кімнатами, що нагадували непротоплені гнізда й камери схову, де безперестанку працювали «холодні, як мертві серця, телевізори» і «важкі, начинені жиром і солодом холодильники», з барами з гральними автоматами, де щодня і щоночі тривало безугавне святкування життя, з аптеками, де пияки зрання затарювалися флаконами медичного спирту, з пам'ятниками Леніну, біля яких збиралися школярі-меломани й пияки, із розсипаними на кожному розі тютюновими та алкогольними кіосками.

В автобіографічному оповіданні «*Immigrant Song*» Жадан осмислює виживання в часи розпаду імперій, економічного занепаду, фінансового колапсу, геополітичних зсувів, масової еміграції, в епоху «становлення нового Вавилону», саркастично описує, що коїться з особистісною і родовою пам'яттю, коли «тисячі добровільних вигнанців <...> відмовляються від минулого, змінюють біографії <...> виїзять подальше від непривітного сонця своєї безнадійної батьківщини»². Оповідач вбудовує власну історію в багатовимірний культурно-географічний контекст, виокремлюючи й накладаючи одна на одну особистісну, поколіннєву, родинну, національну, європейську, етнічну ідентичності, розмірковує над обмеженістю, оманливістю, химерністю

¹ Жадан С. Біг Мак. Чернівці, 2023. С. 284.

² Там само. С. 296.

етнічних і національних стереотипів і незмінністю пам'яті: «Що мені лишається робити з моєю родинною міфологією? Лишається переповідати ці дивні історії з минулого тисячоліття як щось сокровенне й анекдотичне, позбавлене жодного сенсу й захищене від тліну та забуття. Моя пам'ять не потребує точності, вона потребує пристрасті й вогню, який спалахує між планетами, над маленькими містечками Східної Європи, освітлюючи наші сновидіння зсередини» ¹.

В оповіданні 2010 р. «Вокзали» Жадан моделює смисловий каркас образу вокзалу, накреслюючи його міфологічні зрізи. Вокзал позиціонується як ізоморф хаосу через його кольоративну, звукову, кінестезійну семантику пустки і порожнечі, як амбівалентний символ ув'язнення і звільнення, прихистку, надії, очікувань, втечі, віднаходження, втрати; як медіатор між географічними точками, між внутрішнім і зовнішнім; як провідник до/від власного «я»; як атрибут техногенного й антропоморфного світів; як психологічний асоціатив шляху, щоденника, маски, дзеркала; як часопростір потойбіччя, іншої реальності, часопростір «чорних вод транзитності».

В оповіданнях, написаних у Берліні «Атлас автомобільних доріг України», «English Breakfast», «Втрапи, які нас роблять щасливими» — техногенний код є ключовим у вітальній концепції письменника. Дороги, попри свою здатність узалежнювати від себе мандрівників, як життєносні судини насаджують навіть мертвий чорно-білий донбаський «індастріел» з його паралізованими шахтами, розваленими, спустошеними, знеструмленими й знерухомленими будівлями заводів. «І мертвий, і живий, і ненароджений» «індастріел» здатний на безкінечне примноження порожнього, змертвілого, патогенного часопростору, що засмоктує у своє потойбіччя чи спогадами (як-от наратора оповідання «Атлас автомобільних доріг України»), чи романтикою (до прикладу, Крістофа Лінгга, який фотографує лише мертві об'єкти). Фотоапарат у тексті «English Breakfast» стає певним порталом, який розкручує спогади, виокремлює деталі, акцентує кольори, а пам'ять уподібнюється цифровому фотоапарату, звідки за власним бажанням можна стерти зайве. В оповіданні «Втрапи, які нас роблять щасливими» дороги й пам'ять змикаються в Берліні, «наділеному кількома серцями і тисячами схованок». Дослідження топоніміки обертається вивченням свого «я», пошуком власної ідентичності, зокрема через чужу культуру, тобто пізнанням себе в просторі інших. Усвідомлення власної ролі в історії країни початку російсько-української війни в оповіданні «Бігти не зупиняючись» відбувається через вибір, зроблений тридцятирічним Худим: «Головне — добігти, думав, головне — устигнути. Повернусь — заплачу, повернусь — з усім розберусь — усім допоможу — нікого не забуду» ².

У Жадана є книжки, у яких поезія змішується із прозою. Наприклад, у виданні під назвою «Месопотамія» (2014) дев'ять біографій та історій

¹ Там само. С. 320.

² Жадан С. Anarchy in the Ukr. Луганський щоденник. Бігти не зупиняючись. С. 376.

супроводжені тридцятьма віршами, імена деяких персонажів мають не лише біблійний інтертекст (Лука, Матвій, Іван, Фома), а й метонімічні відповідники: ковбойський капелюх (Юра), шкірянка (Олег). Простір історій формує ключовий урбаністичний топос із його підвалами, фортифікаційними й підземними ходами, що ними мандрують персонажі. Текст позначений циклічністю, яка оприявнюється і на сюжетному, і на наративному, і на образному рівнях. Усі події пов'язані з Харковом й символічним хроно-топом мертвої Месопотамії, який можна сприймати як медіатор між життям і смертю, минулим і сьогоденням, між берегами однієї річки, між культурами й мовами тощо. Помежів'я проєктує екзистенційні стани персонажів — тривоги, втоми, відчуття неминучості смерті й жаги любові: «Єдине, що по-справжньому має вагу, — це наша закоханість, любов, яку ми в собі тримаємо, яку ми носимо при собі, з якою ми живемо» ¹.

Есеї Жадана також сповнені образності. Ці твори, написані на злобу дня, не назвеш публіцистикою. В есеї *«Хай це буде текст не про війну»*, вміщеному в антології *«Воєнний стан»* (2023), автор розмірковує над тим, як змінила війна мову, часопростір, пам'ять, очі людей. Час і простір ніби набувають не властивих їм ознак, простір вимірюється одиницями прожитого, вцілілого, а час, стискаючись до миті, вміщується у квадратних метрах і кілометрах відвойованої, захищеної від ворога української землі: «...він стає подібним на зимове річище, що промерзає до дна, зупиняючи біг і паралізуючи всіх, хто опинився посеред цього застиглого потоку. Ми опинилися в цій щільній застиглості, в цьому холодному безчассі» ². Війна порушує архітектоніку мови, «мурашник мовлення», де довоєнні механізми комунікування не працюють, де катастрофічно відчувається обмеженість можливостей слова і його смислів, де зрозуміле покwapом переходить до категорії недоступного, де час від часу втрачається здатність «давати собі раду з інтонаціями, в яких так багато відчаю, люті, образи...» ³, де виникає нагальна потреба нагадувати, проговорювати, переосмислювати, виходити з комфортних зон й артикулювати незручне й складне, «вголос вимовляти імена загиблих», де реєстр сприймачів не налаштований на реєстр мовців, а значення одного й того самого слова не збігаються на різних точках комунікації (на кшталт «мир», «перемога» в розумінні українців і світу з його «готовністю (чи неготовністю) ще раз проковтнути тотальне, безконтрольне зло на догоду сумнівній меркантильності та фальшивому пацифізму» ⁴ і з його спроможністю сприймати нову реальність з фільтраційними таборами для українців, з катівнями, з колаборантами, з окупацією, з понівеченими і травмованими тілами і душами, зі зруйнованими містами, спаленими школами, знищеними книжками. Війна переінакшує пам'ять, акцентує на болючих спогадах і глибоких травмах.

¹ Жадан С. Месопотамія: збірка оповідань і віршів. Харків, 2014. С. 312.

² Жадан С. Хай це буде текст не про війну // Воєнний стан: антологія. Чернівці, 2023. С. 111.

³ Там само. С. 105.

⁴ Там само.

Драматургія Жадана наразі нечисленна: п'єса, що виросла з однойменного оповідання 2006 р. «Червоний Елвіс (соціалістичні настрої серед домогосподарок)», драма «Хлібне перемир'я», лібрето «Вишиваний. Король України» (обидва — 2020). Перший із названих творів — це іронічно-саркастична п'єса, що складається із 6 новел. Автор називає її «екологічною альтернативою накачаній пропагандою поп-культури»¹. Головна її ідея — протистояти вбивчій системі. Ядучість токсичної системи проступає в монологах і діалогах персонажів, вербальним проявом цієї токсичності є обсценна лексика, щільність якої в тексті надвисока. Постановка з домінуванням червоної колористики насичена символічними образами бюрократичної, фальшивої, цинічної системи-ненажери на кшталт декорації «конструктор Lego», в порожнечу якої провалюються актори.

П'єса «Хлібне перемир'я» починається з констатації ваги пам'яті. Дія вибудовується навколо концептів пам'яті й дому. Чотири частини п'єси, проектуючи геометрією кімнати чи будинку (захисна семантика чотирьох стін), тримаються на смислових балках-полотнах пам'яті про матір, бо минуле виявляється «сильнішим за нас, голоснішим, наснаженішим». Воно оживає, наснажене все ближчими голосами, «які вчили нас розмовляти з речами, з деревами, каменями й птахами»², тінню матері на порозі, осяйною тишею, що наростає й вагомішає, світом «слів і нашіптувань <...> смутку <...> чорної пустки», надії, радості, сподівань. Ці чотири ліричні полотна, що є преамбулою до чотирьох частин п'єси, сприймаються як сповідь, як листи до матері, яка ніколи вже їх не прочитає, про дім, що наповнюється вітром, про невимовну тугу за світом, що вже розтанув, розчинився в часі, залишивши сліди, відлуння, відблиски. Події однієї липневої доби 2014 р. відбуваються в хаті, на другому поверсі якої лежить померла мати двох тридцятирічних братів, а на першому — молода вагітна жінка, у якої ось-ось почнуться перейми. Звичайна хата в селі, відрізаному від світу розбомбленим мостом через річку й підпаленими полями з урожаєм, стає форпостом у боротьбі з російськими окупантами. Минуле і теперішнє звичайних мешканців східноукраїнського села нагадує клубок, що то послаблюється, то тугішає в діалогах і репліках персонажів, оприявнюючись у побутових деталях, як-от в альбомі зі світлинами, на одній із яких клас, де 12 хлопчиків, «як апостолів»; у шубі як свідку поневірянь і людських вчинків; у шафі з речами і гвинтівкою як сховку і прихистку спогадів; у мисці як атрибуті поминального ритуалу тощо. Толік — передостанній з однокласників-«апостолів», що вижив (Гену зарізали в купейному вагоні «ще в травні, коли тільки почалось»; Дениса, воротаря, забили свої в парку; Свят, найнижчий, той, брат якого загинув на трасі, повісився; Севу «накрило на посту, коли документи перевіряли»; Фрідмана, єврея, «вигнали і вбили»; Філін «звалив» до Росії, Валіка підірвали разом із мостом, інші воювали); Толіків брат Антон — «інтелігент»

¹ Жадан С. Червоний Елвіс (соціалістичні настрої серед домогосподарок) // НЦТМ ім. Леся Курбаса. URL: https://www.kurbas.org.ua/plays/red_elvis/red_elvis.html

² Жадан С. Хлібне перемир'я: п'єса. Чернівці, 2023. С. 7—8.

з ринку, що торгує тушами-«трупамі»; православна тьотя Шура, яка, одні кажуть, здавала в комендатуру людей (список із дванадцяти осіб), а інші переконують, що підгодовувала на блокпостах своїх; «глухонімі» Валічка і Катя; фермер Коля, який «поза політикою» і якому найважливіше зібрати врожай; його дружина — вагітна Маша; поштар Рінат, якому невтямки, як можна здавати своїх, — усі вони залишаються в домі, до якого підбирається полум'я і який вони будуть боронити від окупантів, маючи одну снайперську гвинтівку і одну гранату. Непохитність рішення односельців зостатися в домі підсилюється завершальним жестом тьоті Шури, який можна зчитати як запечаткування сакрального місця: «Останньою заходить тьотя Шура. Старанно зачиняє за собою двері. Повільно підіймається сходами. Заходить до кімнати. Зачиняє двері»¹.

У 2020 р. Жадан створив лібрето опери *«Вишиваний. Король України»*, що присвячена австрійському ерцгерцогу Вільгельму Францу фон Габсбургу-Лотрінгену. Текст оперного лібрето супроводжують голоси, які час від часу заглушає вітер, але вони все одно прориваються. Слова, які безугавно звідусіль долинають до Вишиваного, зміцнюють його віру в правильний вибір: боротися за «країну, якої і на карті не було»², однак яка стала кращою частиною тебе самого. У лібрето переплітаються концепти пам'яті, ідентичності, історії, коловерть часу в тексті позначають звукові й атмосферні образи: гудки паротягів, канонада, свист вітру, злива, протяг, туман.

Серед маркерів ідіостилю Жадана-прозаїка можемо виокремити синтаксичне нанизування образів, деталей, каталогізацію і синонімізацію різноманітних явищ, об'єктів, ізоморфізм образів сакрального верху й профанного низу, накладання різностильової лексики, багаторівневе кодування смислів, поєднування (чорного) гумору, іронії, сарказму з лірикою, філософічність, парадоксальність, епатажність, гіперболізацію, натуралізм, домінування образів орнітологічно-вегетативного й техногенного кодів, а також урбанічних хронотопів, андеграундність, музичний інтертекст, експлікацію концепту пам'яті, реконструювання маршрутів різних типів самоідентифікації тощо.

¹ Жадан С. Хлібне перемир'я: п'єса. Чернівці, 2023. С. 126.

² Жадан С. Вишиваний. Король України. Чернівці, 2020. С. 54.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Від редактора	30
Автори тому	31

ВІДМОВА ВІД СОЦРЕАЛІЗМУ, ПРИНЦИП СВОБОДИ ТВОРЧОСТІ ПІСЛЯ 1991 РОКУ

ПОЕЗІЯ	37
Іван Андрусяк (61). Мар'яна Савка (65). Маріанна Кіяновська (67). Галина Крук (71). Артем Полежака (74). Остап Сливинський (77). Дмитро Лазуткін (81). Олег Коцарев (85). Катерина Калитко (89). Ірина Цілик (92). Анна Малігон (96). Мирослав Лаюк (100)	
ОЛЕГ ЛИШЕГА	105
НАТАЛКА БіЛОЦЕРКІВЕЦЬ	120
ТАРАС ФЕДЮК	127
ВАСИЛЬ ГЕРАСИМ'ЮК	136
ІГОР РИМАРУК	155
ПЕТРО МІДЯНКА	170
ОЛЕКСАНДР ІРВАНЕЦЬ	185
ІВАН МАЛКОВИЧ	200
ВІКТОР НЕБОРАК	209
ВАСИЛЬ СЛАПЧУК	224
ЮРІЙ ІЗДРИК	240
АТТИЛА МОГИЛЬНИЙ	255
ПАВЛО ВОЛЬВАЧ	264
КОСТЯНТИН МОСКАЛЕЦЬ	272
ВАСИЛЬ МАХНО	288
БОРИС ГУМЕНЮК	306
СЕРГІЙ ЖАДАН	319

ПРОЗА	341
Софія Андрухович (359). Таня Малярчук (363). Любко Дереш (368). Дискурси епіки доби Незалежності: трансреалізм, неомодернізм, постмодернізм, мета-модернізм (372). Антології (385)	
ВОЛОДИМИР ДІБРОВА	394
В'ЯЧЕСЛАВ МЕДВІДЬ	408
ЮРІЙ ВИННИЧУК	421
ВАСИЛЬ ПОРТЯК	440
ЛЮБОВ ПОНОМАРЕНКО	453
ЮРІЙ ГУДЗЬ	465
ВАСИЛЬ КОЖЕЛЯНКО	480
ГАЛИНА ПАГУТЯК	495
ЄВГЕНІЯ КОНОНЕНКО	509
МАРІЯ МАТІОС	526
ЮРІЙ АНДРУХОВИЧ	542
ОКСАНА ЗАБУЖКО	564
МАРКО-РОБЕРТ СТЕХ	583
ЄВГЕН ПАШКОВСЬКИЙ	594
ОЛЕСЬ УЛЬЯНЕНКО	613
СТЕПАН ПРОЦЮК	627
ТАРАС ПРОХАСЬКО	635
ОКСАНА ЛУЦИШИНА	643
ЕСЕЇСТИКА	651
Микола Рябчук (657). Олександр Бойченко (666). Андрій Бондар (670)	
ДРАМАТУРГІЯ	678
ЯРОСЛАВ ВЕРЕЦЬЯК	709
НЕДА НЕЖДАНА (НАДІЯ МІРОШНИЧЕНКО)	721
ЖАНРОВА ЛІТЕРАТУРА	731
Формування інфраструктури (731). Загальні особливості розвитку і побутування жанрової літератури (734). Гостросюжетний метажанр (738). Історичний мета-жанр (743). Любовний метажанр (749). Фантастичний метажанр (753)	
ВОЛОДИМИР ЛИС	759
ВАСИЛЬ ШКЛЯР	772
ЛЕОНІД КОНОНОВИЧ	784
ІРЕН РОЗДОБУДЬКО	796
МАКС КІДРУК	807
ПЕРЕКЛАДАЦТВО	815
Непослідовності «українізації» доби Незалежності (815). Переклад у незалежній Україні (819). Перекладачі й тексти (825). Анатоль Перепада (828). Андрій Содомора (832). Анатолій Онишко (837). Мойсей Фішбейн (842). Михайло Москаленко (844). Переклад останніх років (848)	

ЛІТЕРАТУРА ДУХОВНОГО ОПОРУ

ЛІТЕРАТУРА РЕВОЛЮЦІЇ ПІДНОСТІ	851
Поетична візія Майдану (855). У дзеркалі свідчень (863). Рана Майдану (868). Драматургія Майдану (873)	
ЛІТЕРАТУРА ПРО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ ХХІ ст.	882
ПОЕЗІЯ	882
ПРОЗА	916
Комбатантська проза (930). Есеїстика та художні твори (937)	
ДРАМАТУРГІЯ	952
ЛІТОПИС ПОДІЙ	967
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	979

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У ДВАНADЦЯТИ ТОМАХ

ТОМ ДВАНADЦЯТИЙ

ЛІТЕРАТУРА після 1991 року

Київ, Науково-виробниче підприємство
«Видавництво “Наукова думка” НАН України», 2024

Художнє оформлення М. А. ПАНАСЮК

Художній редактор М. А. ПАНАСЮК

Технічний редактор Т. С. БЕРЕЗЯК

Коректор В. М. ТКАЧЕНКО

Оператор В. Г. КАМЕНЬКОВИЧ

Комп'ютерна верстка О. І. ФУЖЕНКО

В оформленні обкладинки використано роботу

СЕРГІЯ МАЙДУКОВА «Алея Героїв».

Фотоматеріали для видання люб'язно надали

ЮРІЙ КОХ, РОСТИСЛАВ МЕЛЬНИКІВ,

РОМАН ВЕРЕТЕЛЬНИК, ВАЛЕНТИНА ЛІСОВСЬКА,

ВІКТОР МОРОЗОВ, МИРОСЛАВ ЛАЗАРУК та ін.

Підп. до друку 30.12.2024. Формат 70×100/16. Гарн. Таймс.

Ум. друк. арк. 83,20. Обл.-вид. арк. 87,65 + 1,0 арк. вкл. на крейд. пап.

Тираж 300 прим. Зам. № 7566

Оригінал-макет виготовлено

у НВП «Видавництво “Наукова думка” НАН України»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготівників

і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 2440 від 15.03.2006 р.

01601 Київ 1, вул. Терещенківська, 3

Віддруковано ВД «Академперіодика» НАН України

01024, Київ, вул. Терещенківська, 4

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів

видавничої справи серії ДК № 544 від 27.07.2001